

adatok izovonalas térképeken ábrázoltuk, amellyel képet kaptunk az egyes korszakokhoz tartozó leletanyagoknak a földvár területén való szóródásáról, sűrűsödéséről. A patics legnagyobb koncentrációja a sánc ívében volt megfigyelhető, így az feltételezhetően nem leégett épületeket, hanem egy leégett, agyagból döngölt sáncot jelez. A viszonylag kis mennyiségű bronzkori kerámia a sáncon belül, két területen sűrűsödött – ez feltehetőleg késő bronzkori objektumok helyét jelzi.

2012 nyarán nyílt lehetőségünk célzott légi felderítést is végezni a lelőhelyen (Pazirik Kft. kézi vezérlésű repülőgépmoddellel). A nagy felbontású felvételek további adatokkal egészítették ki az eddigi ismereteinket: a központi rész Ny-i oldalán korábban felételezett egyszerű sánc és árok helyett jól láthatóvá vált, hogy itt kettős sáncárkos erődítéssel kell számolnunk.

2013 februárjában a földvár belső, ovális területének DNy-i részén, a sánc szerkezetének vizsgálata céljából geológiai fúrásokat végeztünk (Teszt Kft.) a tervezett feltérési szelvényünk vonalában. Ennek érdekében 22, egyenként 10 cm átmérőjű mintát vettünk, amelyeknek geológiai karakterét, továbbá a sánc és az árok szerkezetét Tóth Anikó (MFM) határozta meg. Az eredmények alapján egy kb. 3 m mély árkot, ettől É-ra pedig két, egyenként kb. 1,5 m-es árkot figyeltünk meg. A fúrás eredményei jelentették az alapját a későbbi, a sánc szerkezetének pontos meghatározására irányuló ásásunknak.

Ezt követően 2013 áprilisában a földvár belső, ovális területének DNy-i részén, a korábbi geológiai fúrások területén, 2 darab, 10×10 m nagyságú négyzet magnetométeres felmérése történt meg 10 m sávszélességben, 1 m-es szondakiosztással (Polányi Tamás). A felmérés célja, hogy pontosítsa a korábbi geológiai fúrások eredményeit a sánc feltárni kívánt területén, illetve megállapítsa további objektumok jelenlétét a sánc és az árok környezetében. Az ásás után, 2013 novemberében egy további, nagyobb felületű magnetométeres felmérés készült a földvár belső, ovális területének K-i részéről (Archeodata 1998 Bt., Márkus Gábor). A munka egy 8 csatornás vonatott rendszerrel történt, amelynek segítségével rövid idő alatt nagyobb területet is fel lehetett mérni. Az eredmények alapján megállapítható, hogy cölöpszerkezetes ház nyomát nem látni az erődítésen belül, a kerek anomáliák feltételezhetően gödröket jelölnek. Látható továbbá a képen több keskeny, sekély, egymás mellett futó árok nyoma, amelyek folytatódtak a D-re fekvő, az autópályás megelőző feltérési során megkutatott területen is, és szintén késő bronzkorinak bizonyultak. Ezek viszonya a többi árokhoz még ismeretlen.

2013. április 28–29-én a földvár DNy-i részén fémkeresős kutatást végeztünk (Bacsikai István). A munka során a bronzkori földvárhoz korban köthető leletanyagot nem sikerült azonosítani, viszont nagyszámú modern kori fémanyag került elő.

Az előzetes vizsgálatok elvégzése után az NKA pályázati támogatásával (3234/00230) kezdhettük meg az első tervásatásunkat a földvár területén. Az ásás célja a területet körülvevő ovális sánc és árok szerkezetének és korának megállapítása volt, melyhez hasznosítottuk a geológiai fúrások és a magnetométeres felmérések eredményeit.

A feltérést egy 3 m széles, 40 m hosszú, É–D-i tájolású szelvényben végeztük, amelyet a sáncárkos vonalára merőlegesen mértünk ki a földvár belső oválisának D-i oldalán. Az ásás során előkerült négy agyaggal kitapasztott cölöphely, amelyek feltehetően a paliszádfalhoz tartoztak, ettől D-re az egykori sánc helye, amelyet csupán egy kb. 0,5 m széles omladéksáv jelzett, továbbá még délebbre két 3,5–4 m mély, 6–7 m árok,

V, illetve U alakú keresztmetszettel. A szelvény É-i végében, az erődítéseken belül egy helyen kerámiakoncentráció került elő, amely azonban nem volt köthető régészeti objektumhoz.

Az előkerült leletanyag minden objektumban késő bronzkori volt, így az erődítés kora egyértelműen erre a korszakra (Pre-Gáva kor, BD-HA1) datálható. A leletanyag elsődleges feldolgozása (restaurálás, leltározás) megtörtént.

A 2012–2013. évi munkálatokban a Móra Ferenc Múzeum munkatársai: Németh Dániel, Sáty Emese, Szabó Dénes Kristóf; továbbá a PTE és az SZTE hallgatói: Agócs Nándor, Bartha Annamária, Bartók Zoltán, Békefi Mónika, Bogár Roland, Décsi Enikő, Féderer Dávid, Gonda Zsófia, Kántor Zsófia, Kocsis-Buruzs Gábor, Kustár Ferenc, Lamm Péter, Marosán Henrietta, Mészáros Adrienn, Nyíró Artúr, Pákozdi Eszter, Pálfi Ádám, Simon Elvira, Szabó Orsolya, Székely Anna, Sztankovánszki Tibor, valamint Bede Ilona (Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne) vettek részt.

CZUKOR PÉTER – PRISKIN ANNA – SZALONTAI CSABA
– SZEVERÉNYI VAJK

44. Csanádpalota, Juhász T. tanya (M43 autópálya 60. lelőhely) (KÖH 52780)

(Csongrád megye) B, Sza, A, Á, I

Az M43 autópálya nyomvonalán 2004 óta több ütemben folyó megelőző régészeti feltérások III. ütemében, 2011. április 21. és 2013. június 26. között végeztük el az egész pályaszakasz legnagyobb kiterjedésű lelőhelyének, a Csanádpalota határában elhelyezkedő 55. sz. (Juhász T.-tanya) lelőhelynek a feltérását. A lelőhely a nyomvonal 55+800 és 57+000 km szelvénye között, Makótól 20 km-re K-re, Csanádpalotától D-re mintegy 1,5 km-re, a román határtól mindössze néhány száz m távolságban helyezkedik el. A síksági terület tszf. magassága 80 m, a Maros vízgyűjtő területéhez tartozik, magától a folyótól É-ra fekszik. Az egykori fontos környezeti tényezők között a Krakk-ér közelségét hangsúlyozhatjuk. A lelőhelyet É–D-i irányban el metszi a településről az országhatár felé futó régi műút, mely mentén – a K–Ny-i irányban futó pályatesten kívül – a tervezett le-, illetve felhajtók nyomvonalán is dolgoztunk. A nyomvonalról D-re található a ma már elhagyott Juhász T.-tanya. A terepbejárás adatok alapján a lelőhely óriási méretű, „vese alakú” – ennek a területnek a D-i részén vezet keresztül az autópálya nyomvonala, azaz a feltárt terület.

A lelőhely kitűzött teljes kiterjedése 119080 m², melyből 104907 m²-t lehetett lehumuszolni. A feltérési során 1096 objektumból összesen 1758 stratigráfiai számmal ellátott jelenséget és leletet rögzítettünk, melyek egy késő bronzkori erődített telephez, egy szarmata telephez, több avar telep- és temetőrészlethez, valamint egy késő Árpád-kori faluhoz tartoztak. Mindezek mellett nagyobb kiterjedésű, de pontosabban nem keltezhető árokrendszereket és objektumokat is feltártunk.

A lelőhely legkorábbi leletei a *késő bronzkorból* származnak. A feltárt objektumok közül 96 tartozik ebbe a korszakba, ebből 67 gödör, 29 árok, és 4 kontextus nélküli lelet-, illetve állatsont-koncentráció. A kerámiaanyag jellegzetességei alapján (pl. besimitott, bekarcolt girlandminták, sikozott perem- és válltörédek, háromszög keresztmetszetű, illetve tagolt, bordázott fülek) a késő bronzkori település a *pre-Gáva* időszakba (kb. i.e. 1300–1100) helyezhető. Már a feltérásokat megelőző terepbejárások során kiderült, hogy a nyomvonalról kb.

200–300 m-re É-ra egy ovális, kb. 200×300 m-es erődített telep nyoma rajzolódik ki légi és műholdas felvételeken, amely feltehetőleg ebbe a korszakba datálható. Az ásás során több mint 20, nagyobb és kisebb árkot tártunk fel a nyomvonal területén, amelyekben késő bronzkori leletanyag került elő. Az egyik, kb. 4 m széles, 1,5 m mély árok párhuzamosan fut az erődített telep központi, ovális árkával, és két helyen is áthalad a nyomvonalon. Ez az árok egy helyen megszakad, az árkok végeit cölöplyukak keretezik, feltehetően egy fából épített kapu lehetett itt. A feltárt nyomvonalszakasz Ny-i részén egy 6–7 m széles, 1,5–2 m mély, egyenes árok halad keresztbe nagyjából É–D-i irányban, amelynek betöltésében számos késő bronzkori lelet, egész és töredékes edények, szarvasagancs, fém tárgyak láttak napvilágot. Az árok aljában és betöltésében is jelentkeztek további objektumok (kisebb és nagyobb gödrök), amelyek azt jelzik, hogy az árok élete hosszabb és használata összetett lehetett. Az itt leírt két nagyobb árokszakasz légi fotókon és műholdas felvételeken is felismerhető, és megállapítható, hogy az erődítések a mai Csanádpalota és Nagylak között egy hatalmas, kb. 1,5 km hosszú, mintegy 460 ha-os területet ölelnek körül, ezzel Magyarország eddig ismert legnagyobb őskori földvárának minősül. Ugyanakkor az is elmondható, hogy az egyéb objektumok (leginkább gödrök) száma (67) nem túl nagy a feltárt területhez képest. A gödrök között találunk egyszerű, kerek gödröket és nagyobb gödörkomplexumokat is. Néhány gödör betöltése komplexebb, rétegzett volt, átégett és hamus rétegekkel, egész vagy majdnem egész edényekkel, bronz tárgyakkal, agancsokkal, stb. A bronz tárgyak közül kiemelendő egy lapos balta, valamint egy egyenes hátú, nyélnyújtványos kés, melynek bekarcolt vonalkötegekkel díszített, szegecsekkel rögzített csontlemez markolata még majdnem sértetlenül megmaradt eredeti helyén.

123 *szarmata* objektumot sikerült feltárnunk, ebből 99 gödör, 7 árok, 10 ház, 3 kemence, egy füstölő, 2 kút, egy sír és 2 kontextus nélküli leletkoncentráció. A szarmata településrészlet a lelőhely K-i végében, a kiszélesedő autós pihenőtől K-re került elő. Az ide sorolható házak félig földbe mélyített, téglalap alakú épületek. A gödrök általában méhkas alakúak, több mélysége meghaladta a 2 m-t is (ezeket agyaggyerőként vagy kútként használhatták). Több objektum széle csak alig volt megfogható. A gödrök nagy részéből jelentős kerámiaanyag került elő. Néhány import *terra sigillata* töredéket is találtunk. A régészeti jelenségek egy része egy mély fekvésű, ősi folyómederben került elő.

Az *avar* korból származik összesen 104 objektum: a 25 gödör, 19 árok, 24 épület/ház és 5 kemence mellett a korszak legjelentősebb hagyatéka a lelőhelyen feltárt 31 avar sír. Közülük néhány a telepobjektumok között került elő, 20 sír a Csanádpalotáról kivezető műút K-i oldalán, az É-i irányú leajtó nyomvonalán, szabálytalan sírsorokba rendeződve és 5 fülkesír ezektől több száz m-re DK-re helyezkedett el. A sírok mind ÉNy–DK tájolásúak voltak. Az aknasírokon kívül padkás és füles sírok, illetve cölöpös sírípítmények is akadtak közöttük. A legtöbbször koporsóba, ritkábban szerves anyagba szorosan becsavarva eltemetett halottak mellől szegényes leletanyag került elő: gyöngycsüngős fülbevalók, lemezkarpercec, varkocszorító és a mindennapi élet használati eszközei (vaskés, orsó-gomb stb.). Három sírban a halottak mellé kézzel formált, durva kidolgozású edényeket (2 fazekat és egy palackot) tettek, az egyik sírban a koponya mellé helyezték szerves anyagból készült edény (kosár?) maradványát figyeltük meg. Az állatcsont-

ok kétféle szerepben tűntek fel a temetkezésekben: az önálló gödörbe eltemetett ló és az egyik sírban, a halott lába mellé helyezett részleges birka áldozati állat lehetett, míg az általában a halottak feje környékén elhelyezett birka hosszúfartó, illetve a lábánál lévő birka láb- és szárnyas csontok húsadományok maradványai voltak. Két női sírban lúdtojások kerültek elő, melyek egyaránt lehetnek ételmellékletek, de termékenységi szimbólumok is. A temetkezések a leletanyag alapján jól keltezhetőek a 7. század utolsó harmadára. A temetkezési szokások között bár új elemek is felbukkantak (ÉNy–DK tájolás, fejtett részleges birka), de a többségében a tisztántúli kora avar kori hagyományokra visszavezethető rítuselemek (fülkesír, edény a koponya környékén, juh hosszúfartó a koponya környékén, önálló lósír) arra utalnak, hogy az ide temetkezők valamely tisztántúli kora avar kori közösség leszármazottai voltak.

A fent említett 5 fülkesír az előző temetőtől több száz m-re feküdt, egy önálló családi temetőt alkotva. A nyomvonal kiszélesedő szakaszának DK-i szélén, egymás mellett kerültek elő. Az ÉNy–DK-i tájolásuk azonos volt a leajtóban található sírok tájolásával. Az ÉNy-i oldalon kialakított téglalap alakú aknák minden esetben üresek voltak. Bennük semmiféle állatcsontmaradványt nem találtunk. Jellemző volt, hogy az aknák fülke felőli utolsó harmada lejtősen volt kialakítva. Az aknához csatlakozó kiszélesedő, ívelt végű fülkék ovális szájánál összegöngyölt állatbőrre utaló zsiros tapintású, fekete humuszréteget figyeltünk meg. A fülkék lejtése változó volt, csak egy volt igazán lejtősre ásva. A sírok közül 4 korabeli rablás áldozata lett, egy valószínűleg véletlenül maradt épen. Mivel az akna és a fülke hossz tengelye mentén, valamint azokra merőlegesen is metszetfalat húztunk, igen jól követhetőek voltak a rabló-gödrök alakjai, azok iránya. A bontás során meg tudtuk figyelni a csavart állatbőr síron belüli helyzetét, magasságát is. Kiderült, hogy a precíz rablás a fülke szájrészét minden esetben érintetlenül hagyta, megbolygatta viszont a fej, a mellkas régióját, három esetben azonban a teljes fülkét feldúlták. A nagymértékű rablás ellenére több sírban került elő korongolt, szürke színű, hullámvonaldíszes edény, amelynek maradványaira a legtöbb esetben a fej környékén bukkantunk. Ékszerek maradványai a rabló-gödrökben, a feldúlt csontok között feküdtek. Eredeti helyzetben csak pár tárgy maradt. Az leletanyagban jelentős a rabolatlan, koporsóban eltemetett nő koponyája mellett talált ezüstből készült kis gömbcsüngős fülbevaló. Egy mellette található sírban préselt ezüstveretek maradványaira bukkantunk. Figyelemre méltó az egyik sírből előkerült csontnyelű vaskészlet, amelyet lábszár mellett eredeti pozícióban találtunk. A leletek alapján a sírokat előzetesen a 7. századra kelteztük.

A fülkés síroktól ÉK-re, a nyomvonalszakasz közepén 4, feltehetően kora avar kori, K–Ny-i tájolású padkás sír is előkerült. A soros szerkezetű temetőrészlet sírjaiban vaskésen kívül mást nem találtunk. A kort a sírakra formája és tájolása alapján állapítottuk meg. A sírsor a feltárandó rész alatt nagy valószínűséggel folytatódik. Minden bizonnyal szintén ehhez a korszakhoz tartozik egy másik csontvázas rítusú, K–Ny-i tájolású sír is az érparton. A sírből nagy méretű bogozó és bicskaszerűen kinyitható, csontnyelű vaskés, valamint egy vaslemezből szegecselt tárgy került elő.

Szintén az avar korszakba sorolható, de már telephez tartozó jelenségek kerültek elő a nyomvonalszakasz legkeletibb végében. Itt, a K-i irányban fokozatosan lejtő érparti sávban egy avar település 24 objektuma vált ismertté. Minden jel arra utal, hogy ezen az érparti szakaszon egy különálló avar települé-

léssel kell számolnunk. Az avar településrészeleten belül 4 házat figyeltünk meg. Kialakításuk változatos. A négyzetes, vagy téglalap alakú, 2–6 cölöplyukas, félig földbe mélyített házalapok egyikében bevált kemencét találtunk. A házak között a kerítőárkok mellett egy szabadban álló földbe mélyített kemence is létesült. Ennek ovális előtere és ovális, alacsony, bevált tűztere jó állapotban maradt meg. Itt kerámiaréteget a sütőfelületben nem találtunk. A telepanyag döntően kézzel formált kerámiából állt. A korongolt kerámiát egyetlen szürke oldaltöredék képviselte. A telepet elsődlegesen a közép avar kor végére, a késő avar kor elejére kelteztük. A telep objektumai a nyomvonal még feltárható szakaszai alá is befutnak, így Ny-ra további jelenségek előkerülésére számíthatunk.

Az Árpád-kori településrészelethez tartozott a legtöbb objektum, összesen 237. Ebből 118 gödör, 41 árok, 41 ház, 24 kemence, 5 kemencebodor, 2 kút, 3 sír és további 3 kontextus nélküli leletkoncentráció. A falurészlet objektumai a feltárt terület legnyugatiabb szakasza kivételével a teljes felszínen jelentkeztek. A négyyszögletű karámszerkezetek több árkát kétszer-háromszor is megújították. A félig földbe mélyített házak és a kültéri kemencék szórta helyezkednek el, a nyomásos gazdálkodás meghonosodása és a szilárd telekszerkezet kialakulása előtti állapotokat tükrözik. A kutak egyikének bárdolt tölgygerendákból készült boronaszervezetű bélése jó állapotban maradt meg. A kemencék kerámiatöredékekkel kitapasztott sütőfelületei többnyire egyrétegűek. A nagy mennyiségű kerámiaanyag mellett (melyben a cserépbogrács-töredékek dominálnak, de említésre méltók a többszörös hullámvonal-köteggel díszített fazekak darabjai is) számos fémtárgy, köztük két vassarkantyú, egy szakállas nyílhegy, és egy kemencebodor betöltéséből ép sarló is előkerült. A falu a Maros mentén, Csikán és Nagylakon át Erdélybe vezető középkori hadiúttól É-ra, a tatárjáráskor elpusztult Kenézmonostor vonzáskörzetében helyezkedett el. Ez a terület a 12. század utolsó harmadától a Monoszló nem birtoka. A névvel nem azonosítható település valószínűsítően a nagylaki plébániához tartozott. A település fennállását jól keltezik az objektumokból származó, illetve szórvány érmék, köztük I. András, II. Béla, és III. Béla veretei. Az utóbbi rézpénzeit tartalmazza egy legalább 8 darabos, edénybe rejtett érmekincs, melynek elrejtése esetleg kapcsolatba hozható Monoszló nembeli Tamás 1203–1204 körüli fogságával és így a nemzetség dél-dunántúli és szlavóniai fő birtoktömbjeitől távol eső nagylaki uradalom védtelenné válásával.

Feltárára került 4, a feltárt területen szórta elhelyezkedő, szerény mellékletekkel rendelkező Árpád-kori sír is. A sírok közvetlen közelében is vannak telepobjektumok, így a temető pontos idő-és térbeli viszonya a faluhoz még kérdéses.

A feltárást során napvilágot látott 434 ismeretlen korú objektum is: 330 gödör, 87 árok, 3 ház, 3 kemence, 1 kút, 1 sír és 9 cölöphely.

Munkatársak: Balogh Csilla, Pópity Dániel, Türk Attila régészek, Czinege Dániel, Czukor Péter, Heipl Mónika, Nagy Judit, Németh Dániel, Priskin Anna, Simon Elvira, Szabó Ágnes, Szabó Dénes, Szabó Győző, Veres Zsuzsanna régésztechnikusok.

SZEVERÉNYI VAJK

45. Cserépfalu, Kerekhegy

(KÖH 86329)

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B

2013. október 3-án a Miskolci Egyetem Régészeti kulturális örökség, védelem és hasznosítás szakirányú továbbképzési szak képzésén belüli terepgyakorlat keretében terepbejárást végeztünk a cserépfalui Kerekhegy területén, ahol nagy mennyiségű, szinte kivétel nélkül díszítetlen késő bronzkori kerámiát gyűjtöttünk.

Munkatársak: Miskolci Egyetem hallgatói.

PUSZTAINE FISCHEL KLÁRA

46. Csobaj, Túrós-dűlő

(KÖH 88531)

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B

2013. október 4–14. között előzetes régészeti dokumentáció keretében a Herman Ottó Múzeum a Szerencsi kistérség ivóvízellátását célzó beruházáshoz kapcsolódóan terepbejárást végzett. A felszíni kutatás Abaújszántó, Tállya, Szerencs, Taktabáj, Csobaj, Tarcal és Tokaj területét érintette. Legnagyobb részben késő bronzkori, kisebb mennyiségben neolitikus, római császárkori és középkori lelőhelyeket azonosítottunk.

A lelőhely a Csobajhoz tartozó Túrós-dűlő területén, annak É-i részén, egy markánsan kiemelkedő dombon található, a Bódványos-ér és a Báj-Tardosi-csatorna között. A lelőhely területe átnyúlik a dombbal egyetemben a köves úton a Taktabájhoz tartozó Mogyorós-dűlő K-i részére. A terület mezőgazdasági művelés alatt áll; a bejáráskor kukorica fedte, ami rossz látási viszonyokat biztosított. 200×140 m-es területen, a látási viszonyok ellenére, intenzíven gyűjtöttünk késő bronzkori kerámiatöredékeket.

Munkatársak: Horváth Antónia, Hajdú Melinda, Nagy Zoltán, Kalászi György, Galkó József, Gyárfási József.

TÓTH KRISZTIÁN

47. Csongrád, Vendel-halom

(KÖH 17276)

(Csongrád megye) H

2013. április 23-án helyszíni szemlélt végeztünk Csongrád, Vendel-halmon. Célunk a lelőhely pontos helyszínének beazonosítása volt, melyre a lelőhely szakdolgozati feldolgozásához volt szükség. A lelőhelyet az 1:10 000 léptékű topográfiai térkép, Dienes István 1957-es ásatási helyszínrajza és jegyzetrajza alapján azonosítottuk. A megfigyeléseinket fényképeken rögzítettük, illetve a topográfiai térképen jelöltük.

A lelőhely a Csongrádot elkerülő 451-es út mentén található, a Szegedi és a Kolozsvári út között; a Szegedi út körforgalmától kb. 230 m-re K-re. Az egykori 1. homokbányától É-ra, a mai elkerülő út széléig szántóföld található, mely a szemlénykor frissen szántott volt. A bányagödörtől DK-re veteményes található. A korabeli helyszínvázlatokon az 1. és 2. bányagödör közötti út ma is használatban van, vonalvezetése egyezik a régivel. A 3. bányagödör környezete elhanyagolt, attól DK-re körbekerített tanya épületei, Ny-ra és ÉNy-ra az itt elhaladó földúti legelőnek használt terület van. A homokbányák közötti területen akácok liget van, és ugyancsak akácok vannak a bányagödrök belsejében, illetve széleiken. Az egykori bányagödrök, és az ásatási szelvények jól azonosíthatók voltak az 1957-es Dienes István féle helyszínrajzon látható lakóépület, istálló és a villanyoszlo-